Sinds 1568, het jaar van de terechtstelling te Brussel van Lamoraal, graaf van Egmont, en Philips de Montmorency, graaf van Horne, hebben de namen van deze beide edelen naast die van Willem van Oranje een speciaal accent in de vaderlandse geschiedenis. Wel is er gradatie in de waardering van het driemanschap: Oranje, Egmont en van Horne.

De geschiedkundige onderwaardering van deze laatste wordt in feite aangetoond door het minder bekend zijn van de familienaam van Horne, welke bovendien sinds 1568 in de Noordelijke Nederlanden bij voorkeur begint geschreven te worden als Hoorne „door de bekende rekking der korte o voor rn"[1].

Deze fonetisch vrij normale klankverlenging heeft plaats gehad zowel in de Nederlandse taal als in de Oostelijke dialecten. De klankrekking van „horn" tot „hoorn" wordt nu in het dialect van Horn en omgeving (o.a. Weert) uitgesproken als „Huur" of „Heur". De klank is dan wel geen „o" meer, maar toch een gerekte klank, waarbij de „n" is weggevallen. Een rekking welke teruggevonden wordt in de historische vormen van de plaatsnaam. In verband hiermee volgt dan ook eerst een korte uitweiding over de toponomie of plaatsbetekenis van Horne.

Toponymische betekenis van Horne

Wat woordbetekenis betreft geeft M. Gysseling in het Toponymisch Woordenboek voor de Duitse plaats Horn in de omgeving van Duisburg in Westfalen verwijzing naar het Germaanse „hurna": „Landspitze vorspringend in Sumpfland". Het Duitse plaatsje Horn wordt het eerst vermeld in 1150 en wel als „Horna"[2].

Het Limburgse Horn leidt Gysseling terug naar het Germaanse woord „hurnjon" met de betekenis van „hoek, hoger land uitspringend in moerassig terrein." Het verschil in woordbetekenis is voor beide plaatsen gering.

Reeds in 1102 komt het Limburgse Horn voor als „Hurna", en in 1122 en 1166 als „Hurnen"; in 1138 als „Hornin", in 1178 als „Huorne" en in het begin van de 13e eeuw als „Hůrne".[3] Vanaf 1176 is de naam „Horne" overvloedig gedocumenteerd. Dit alles blijkt uit het onderzoek, door Gysseling ingesteld in documenten daterend van vóór 1226.

Vanaf de 13e eeuw is de plaatsnaam tevens familienaam van de bezitters van het gebied en kasteel (1243) van Horne. In de leenverheffing van 1243 wordt de naam „de Horne" gelezen, hetgeen in het algemeen het geval is in Latijnse documenten; een enkele keer staat er „de Hoern" (1271). In 14e eeuwse Nederduitse teksten wordt bij voorkeur gelezen „tzo Hoerne" en „van Hoerne", soms ook „de Hurne" en „de Huerne" (of wellicht „de Hůrne") (1366, 1367, 1451) en ook wel „Hoirne". Een rentebrief van 1484 laat lezen „ind Heurne". De Franse naam „de Hornes" verraadt Latijnse invloed. Ook in de handtekeningen (signaturen) wordt nog al variatie geconstateerd[4]. Uit de in noot 3 toegevoegde taalkundige aanwijzingen van de drs. F. L. Augustus te Heerlen blijkt, dat de naam van Horne interessant materiaal biedt aan de

Fragment van een kaart uit de atlas van Christiaen sGrooten, 1573. Het graafschap Hoern en de heerlijkheid Weert.

filoloog en dialect-onderzoeker voor een studie over de klankvorming. Dit ligt echter buiten onze competentie en de bedoeling van onze beschouwing. Hier is slechts aandacht geschonken aan de verlenging van de naam van Horne tot Hoorne, welke aanleiding heeft gegeven tot de onjuiste en verwarring stichtende schrijfwijze van HOORN in plaats van Hoorne of Horne.

Gevariëerde schrijfwijze vanaf 1600

Vanaf het begin van de 17e eeuw valt deze gevariëerde schrijfwijze te constateren b.v. bij de voornaamste geschiedschrijvers[5]. Zo leest men in de tekst bij Emanuel van Meteren „van Hoorne", maar op dezelfde bladzijde in margine „Hoorn". Pieter Bor geeft in de inhoud slechts verwijzing naar „Hoorn". In hoever de drukker voor dit alles verantwoordelijk is blijft hier buiten beschouwing. Everhart van Reijd spreekt over „Egmont ende Hoorn". In de posthume heruitgaven van van Meteren's „Historie der nederlandscher oorlogen . . ." (1614, 1624 en 1635) wordt in het onderschrift bij de gravure van Philips van Montmorency (door Henri Jacobsz.?) gelezen: „Grave van Hoorn Baron van Weert". Reeds vroeg wordt op 17e eeuwse landkaarten de naam „Hoorn" gelezen in plaats van Horne of Hoerne. Zo b.v. bij de cartograaf der XVII Provinciën, Pieter van den Keere. Op een landkaart van Willem Blaeu (Quarta pars Brabantiae, 1635) wordt het gebied van Horne aangeduid als „'t Landt van Hoorn". Op een andere kaart „ghedruckt t'Amsterdam bij Willem Blaeu op 't Water in de vergulde Zonnewijser" wordt het graafschap aangeduid met „comitatus Hoern". Op de landkaart van Frederik de Wit van 1640 leest men „comitatus Hornanum", maar op de kaart van 1688 „comitatus Hoorn". Merkwaardig is daarentegen dat de bekende landkaart van „Leo Belgicus", opgenomen in de Latijnse uitgave van Faminius Strada s.j. „De Bello Gallico" (1640) de plaats Hoorn in Noord-Holland „Horn" noemt. De Nederlandse vertaling van dit geschiedwerk, door Willem van Aelst in 1645 te Antwerpen uit-

gegeven, spreekt overal in overeenstemming met de Latijnse tekst over de „grave van Horne", maar noemt de Noordhollandse plaats Hoorn „Horn". In de 18e eeuw is de naam „Hoorn", daar waar sprake is van Horne, goed ingeburgerd. Zo vertaalt G. van Loon in de „Beschrijving der nederlandse historiepenningen" (1723) het latijnse randschrift van de gedenkpenning van Philips van Montmorency van 1565 in het Nederlands met: „Philips, Baron van Mommorancy, Graaf van Hoorn".

Om te voorkomen dat door boven gegeven opsomming een onjuiste indruk gewekt wordt is het goed er op te wijzen, dat aan de geschiedschrijvers en tekenaars van kaarten en ook aan van Loon niet het verwijt gemaakt mag worden, dat zij voor de geografische ligging van Horn(e) en Hoorn een foutieve voorstelling gehad zouden hebben. Deze treedt later aan de dag, wanneer de geschiedkundige kennis over de graaf van Horne met zijn Franse naam „de Montmorency" in mineur gedaald is. Een voorname reden daarvan is dat het graafschap Horne na 1568 in feite voor onze vaderlandse geschiedenis van geen betekenis meer is, te meer daar het gebied behoorde tot het prinsbisdom Luik. Het uitsterven van deze familietak der van Horne's heeft geleid tot een mindere bekendheid met de huidige Limburgse plaats Horn. De naam van Horne leeft sinds 1568 wel voort in de vaderlandse geschiedenis, maar alleen gekoppeld aan die van de graaf van Egmont. De namen van de graven van Egmont en van Ho(o)rne zijn zelfs zo nauw aan elkaar verbonden, dat van deze twee-eenheid soms een eenheid gemaakt wordt, alsof de graaf van Egmont tevens graaf zou zijn van de Noordhollandse plaats Hoorn. De verklaring van deze foutieve combinatie is te vinden in het feit, dat de plaatsen Egmond en Hoorn niet zo ver van elkaar verwijderd zijn. Uiteindelijk ligt gebrek aan geschiedkundige kennis hieraan ten grondslag. Het is frappant telkens te moeten constateren, dat het gros der mensen van ons vaderland niet weet, dat de in 1568 te Brussel onthalsde graaf van Ho(o)rne *niet* gelokaliseerd moet worden in het Noordhollandse Hoorn, maar in het voormalig graafschap Horn (in Midden-Limburg). Gebrek aan belangstelling voor deze derde-rangsfiguur in het trio: Oranje, Egmont en van Horne, met bovendien officieel een Franse familienaam van „de Montmorency", al is zijn moeder een van Egmont-van Buren, is aan de foutieve lokalisatie niet vreemd. Daarentegen is de Noordhollandse plaats Hoorn eerst na 1568 in de belangstelling gekomen als de geboorte plaats van de stichter van Batavia en gouverneur van Nederlands-Oost-Indië, Jan Pieterszoon Coen, gestorven 1621.

Hoorn, gelegen aan de Zuiderzee, tegenwoordig het IJsselmeer, is een havenstadje in het Westfriese Noord-Holland. Het schijnt zijn naam te danken hebben aan de ligging, welke er een is van een vooruitstekende punt of hoek, in het Middelnederlands ook wel Hoorn genoemd. De plaats Hoorn, eerst na 1300 vermeld, is wat haar naam betreft niet verbonden aan een adellijk of grafelijk familiegeslacht[6]. Dit in tegenstelling met het Limburgse plaatsje Horn, gelegen aan de Maas tussen Roermond en Weert. De naam van het familiegeslacht van Horne leeft er voort in de naam van de gemeente (momenteel 3567 inwoners) en het van Hornekasteel, gelegen in het centrum van de plaats. Vanaf de 13e eeuw tot na het midden van de 16e eeuw was de familie van Horne er de grondbezitter.

De stiefzoon van graaf Jan van Horne (†1540), Philips van Montmorency, is de laatste graaf van Horne uit deze familie-tak. Tezamen met Lamoraal, graaf van Egmont, stierf hij te Brussel op het schavot 5 juni 1568.

Onder de titel „La deduction de l'innocence de messire Baron de Montmorency, conte de Hornes..." werd vrij kort na de terechtstelling een verdedigingsschrift in druk uitgegeven; in september 1568 verscheen zelfs de Nederlandse vertaling, gedrukt waarschijnlijk te Keulen en algemeen toegeschreven aan Jacques van Wesenbeeck. De titel luidt: 'De bewijsinghe van de onschult van mijn Heere Philips Baenreheere van Montmorency, Graeve van Hoorne, Vrijheere van Weert etc....' De Noordnederlandse schrijfwijze van Hoorne is door dit werk geïntroduceerd en overgenomen door de geschiedschrijvers en sindsdien gemeengoed geworden, zelfs zo dat de naam HORNE op de achtergrond raakte. Vandaar dat in de geschiedkundige literatuur de voorkeur gegeven wordt aan de naam Hoorne, daar „de graaf in de nederlandse literatuur voor historiografie steeds Hoorne genoemd wordt" aldus P. Rosenfeld in zijn mededelingen over de briefwisseling van Philips van Horne met Philips II, de hertog van Savoye en Margaretha van Parma (1555-1560)[7]. Ook Baas in zijn degelijke studie over „Hoorne en de Hervorming" volgt dit voorbeeld[8]. Op zich is het vrij onbelangrijk of de familienaam geschreven wordt als van Horne of Hoorne (in het Frans: de Hornes). Historisch gezien is het echter juister de naam HORNE te

gebruiken, zoals gelukkig het geval is in de in 1968 verschenen schets over het leven en de persoon van „De graaf van Horne. Filips van Montmorency 1524-1568" door P. Geurts[9]. Zo wordt immers voorkomen dat de foutieve lokalisatie plaats vindt met Hoorn in Noord-Holland. De herdenking van de sterfdag van de laatste graaf van Horne, tevens heer van Weert, heeft daar indirect aandacht op gevestigd. Daarmee is deze historische onjuistheid bij het gros der mensen (nog) niet de wereld uit geholpen. Typerend hiervoor is de brief van mei 1968, gericht aan het sekretariaat van het Herdenkingscomité te Horn, verzonden door het Kabinet van de Gouverneur van Belgisch Limburg. De brief is verzonden naar Hoorn en kwam langs deze omweg in het Limburgse plaatsje Horn. Dit recente voorbeeld kan helaas door meerdere andere geïllustreerd worden. Ook was de folder: „Zottegem-Egmontjaar 1568-1968" misleidend. Daar staat te lezen: „400e verjaring van de terechtstelling van Lamoraal, graaf van Egmont, heer van Zottegem, en Hoorn op de Grote Markt te Brussel". Iedere niet-historisch geschoolde leest in deze tekst dat Lamoraal van Egmont heer van Zottegem én heer van Hoorn is, al staat er dan een komma achter Zottegem! Hoorn heeft niets uit te staan, noch met Egmont noch met Hoorn. Een folder, uitgegeven door Galerie Asoka te Zurich in 1968, over een speciaal druk in offset van een prent uit „La Toison d'Or" van Joseph Emanuel van Driesten (1853-1923) verspreidt eveneens de naam Hoorn[10]. Voor ons moet het om historische redenen zijn en blijven: Horne of Hoorne, maar niet Hoorn.

DANIËL VAN WELY o.f.m.†

[1] A. Beets en J. A. M. Knuttel, Woordenboek der nederlandsche taal, dl VI (1912), kol. 1094.

[2] M. Gysseling, Toponomysch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226), dl I (1960), 512.

[3] De vorm „Hůrne", met bovengeschreven °, geeft volgens mededeling van Drs. F. L. Augustus te Heerlen de klankwaarde van de „u" preciezer aan. De vorm „Huorne" is waarschijnlijk een verkeerde weergave van de vorm „Hůrne". Vroegere uitgevers van teksten hebben een bovengeschreven ° vaak gewoon achter de klinker laten drukken, hetgeen onjuist is, want dan zou het een tweeklank zijn.

De oudste vormen van de plaatsnaam: Hurna, Hurnen, Hornin zijn een korte klank. De korte u en o duiden in de oudste teksten klanken aan die in uitspraak dicht bij elkaar liggen. Eenzelfde woord wordt in deze streken dan met u, dan met o geschreven (b.v. urkunde, orkunde, urkonde, orkonde).

De latere vormen van de plaatsnaam: Hoerne, Hoern, Huerne, Hoirne duiden op een lange klank. Want i en e achter een klinker gaven destijds aan, dat de klinker lang was, b.v. „doervaert doir onse stat van Lovene"; gedain, waerheit, wairheit, gewoende (= gewoonte). Oprechte dank aan Drs. F. L. Augustus voor zijn taalkundige aanwijzingen. „Honor cui honor".

[4] Ter vermijding van overbelasting van het noten-apparaat en gezien de strekking van ons betoog blijft een nauwkeurige documentatie van iedere vindplaats achterwege. Daarbij wordt ook het gevaar ontlopen, dat de naam in het origineel wellicht anders geschreven staat dan in de literatuur. Hier is het voldoende te verwijzen naar F. V. Goethals, Histoire généalogique de la maison de Hornes (1848); J. Wolters, Notice historique sur l'ancien comté de Hornes (1850); E. Slanghen, in P.S.H.A.L. 16 (1879) en t.z.p. W. v.d. Boel 181 (1965), bijzonder 1-9 en de aldaar genoemde bronnen en literatuur.

[5] Zie begin voorafgaande noot. Voor werken van en literatuur over de te noemen vaderlandse geschiedschrijvers zij hier slechts verwezen naar H. van Nuffel, Lamoraal van Egmont in de geschiedenis, literatuur, beeldende kunst en legende, Leuven 1968. Over de kaart „Leo Belgicus" zie o.a. B. A. Vermaseren, De kath. nederl. geschiedschrijving in de 16e en 17e eeuw over den opstand, Maastricht 1941, 100-101.

[6] Bij Gysseling (zie noot 2) wordt Hoorn niet vermeld. Hieruit volgt dat Hoorn niet voorkomt in documenten van vóór 1226. In het Woordenboek der nederlandsche taal (zie noot 1) wordt aan de naam „hoorn" de betekenis toegekend van: inspringende hoek, punt, landspits (t.z.p. n. 18-21); zie ook J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, Den Haag 1932, 258. Het (latere) wapen van Hoorn wordt toponymisch verklaard als hoek (hoorn). Het wapen van Horne (3 koe- of jacht- of post-horens?) is in 1283 aanwezig in het zegel van Willem I van Cranendonk, waarvan een afbeelding bij T. Klaversma, De Heren van Cranendonk en Eindhoven ± 1200-1460, Eindhoven 1969.

[7] De briefwisseling van Philippe de Montmorency-Nivelle, graaf van Horn, stadhouder van Gelderland met . . . in Bijdragen en Mededelingen Gelre 53 (1953) 219, noot 1.

[8] Nederlands archief voor kerkgeschiedenis 42 (1958), 227-254.

[9] Uitgave Herdenkingscomité sterfdag Philips van Montmorency, Weert-Horn 1968. – 40 blz. In de verantwoording (blz. 39) vermelding van de laatste literatuur over Philips. Ook verschenen in Spiegel der historie 3 (1968).

[10] De prent stelt volgens de folder „Egmonts Enthauptung" voor; dat is overigens een historische flater. Egmont is onthoofd vóór van Horne. De voorstelling van de prent laat van Horne zien bij aanvang van zijn terechtstelling. Merkwaardig is evenzo het alliantiewapen onder de prent; heraldisch rechts het wapen van Egmont en links dat van Philips van Montmorency.